

**ВПЛИВ МИСТЕЦТВА НА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ**

У статті проаналізовано проблему впливу мистецтва на формування естетичного світосприймання майбутніх вчителів у контексті сучасних філософських роздумів. Автором досліджується взаємозв'язок історичної епохи та мистецтва у ХХ-ХХІ століттях.

У сучасних умовах інтеграції українського суспільства в європейський простір набуло актуальності питання виходу духовної еліти на "гребінь громадянського і політичного життя" [1], що у свою чергу загострило проблему духовного стану учнівської молоді, її спроможності до збереження, передачі, продукування культурного, морального, інтелектуального потенціалу суспільства. Проте педагогічна освіта в Україні була здебільшого спрямована на оволодіння знаннями і вміннями з окремих спеціальних дисциплін і не завжди забезпечувала професійну підготовку вчителя до цілісного гуманно-демократичного виховання учнів і творчого самовдосконалення власної особистості. Тому так гостро стоїть сьогодні завдання підвищення загального рівня гуманістичної освіти педагога.

У "Національній доктрині розвитку освіти" визначено основні пріоритети становлення гуманітарної сфери протягом наступного чверть століття і названо освіту стратегічною основою розвитку особистості, суспільства, нації, держави. Важливо, що в цьому документі акцентовано увагу на історичному пріоритеті українського народу, його традиціях і духовності. Стверджуючи національну ідею, освітяни сприяють не тільки розвитку культури українського народу, але й оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

Крім того, варто звернути увагу на те, що сучасна школа поставила перед собою мету "наскрізної естетизації життєдіяльності навчального закладу загалом" [2]. На нашу думку, одним із напрямків досягнення цієї мети є формування в особистості естетичного світосприймання.

Представниками Київської філософської школи (Є. Бистрицький, В. Іванов, В. Табачковський, В. Шинкарук) естетичне світосприймання розглядається у контексті світогляду особистості. Науковці визначають світогляд як форму суспільної свідомості та самосвідомості людини, через яку суб'єкт світогляду сприймає, осмислює й оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності. До світогляду входять уявлення про світ і саму людину, про сенс людського буття, а також відповідно естетичне світосприймання та світовідчуття [3].

Оптимальним об'єктом, що максимально впливає на естетичний розвиток особистості, є мистецтво. Доцільно стверджувати, що сприймання творів мистецтва являє собою головний, базовий елемент у формуванні естетичного світосприймання особистості.

Проте необхідно враховувати, що кожна цивілізацію, соціальну систему характеризує свій особливий засіб сприймання світу. Отже, розглянемо домінанти, що характерні естетичному світосприйманню культурної доби ХХ – ХХІ століття у контексті взаємозв'язку філософії та мистецтва. По-перше, якщо філософія є загальною методологічною основою систематизації всіх елементів людського світогляду і естетичного світосприймання як його органічної частини, то поняття "світосприймання" (стрижень поняття "естетичне світосприймання") за своєю суттю є філософським; по-друге, філософія закладає підґрунтя для всіх категорій естетики і дає можливість не тільки оцінити ідею художнього твору, але й зробити аналіз усіх його художніх якостей.

Як справедливо зауважує сучасний російський філософ А. Зись, філософія та мистецтво виступають не як два різних духовних світи, бо "в самій філософії є певний внутрішній "художній" початок", так само, як і "мистецтву органічно властивий філософський зміст" [4: 14].

Проте чи можна стверджувати, що мистецтво відіграє вирішальну роль у формуванні естетичного світогляду особистості, якщо у сучасному світі ставлення до мистецтва неоднозначне? Так, на думку багатьох філософів ХХ – ХІХ століть (Ортегі-і-Гассета, А.Ф. Лосева, Ю.М. Лотмана, Т.Ю. Сідоріної), у сучасному світі культура і мистецтво приречені на зникнення, через те, що людство не відповідає канонам класичної культури, не потребує її, а сама культура не здатна повернути собі минулу велич. Чому ж відбуваються ці процеси? Сучасний російський філософ Т.Ю. Сідоріна пояснює це таким чином. "ХХ століттю уготована складна доля – випробування свободою...Старий світ, культура Західної Європи спливає в минуле. Всі сфери людського буття потребують перебудови та оновлення" [5: 447]. Старі форми, що перебувають у кризі, вмирають, а нові – народжуються. Ці процеси, у будь-якій сфері, відбуваються завжди з мукою, а тому людство ХХ століття приречене на "кризову муку". Розвиток нових "цивілізаційних тенденцій" породжує нові проблеми – проблеми світового масштабу. Для їх вирішення необхідний новий культурний простір, нова філософія. Проте Т.Ю. Сідоріна ставиться до цих проблем оптимістично, проводячи паралель з епохою "занепаду античності" і народженням християнства.

Цікаву точку зору висловлює сучасний український філософ В. Личковах, який простежує зв'язок нефігуративного мистецтва ХХ століття з естетичними ідеями Канта. За Кантом, простір і час – дві "чисті" форми чуттєвості та апріорного споглядання. Простором Кант називає "чисте споглядання", чуттєву форму сприйняття предметів поза ними. Саме ці ідеї "матеріалізувалися" в практиці нефігуративного мистецтва, наприклад, у роботах К. Малевича та його вченні про "чисті" форми або елементи живопису. Інший напрямок – кубізм – це взагалі експеримент з простором та його художніми складовими, стверджує далі В. Личковах.

Діапазон сприйняття простору коливається "від двовимірної площини картини до багатовимірності кубістичних побудов, які виражають не тільки зовнішні аспекти речей-для-нас, але й їхні глибинні образні сенси, архітектоніку сприйняття гіпотетичної речі-у-собі" [6: 142]. Естетичний суб'єкт сприйняття та творчості кубізму накладає на світ свої власні чуттєві форми, виміри та перспективу, створює нові пластичні простори та об'єми.

Своєю теорією В. Личковах дає філософське підґрунтя сучасному нефігуративному мистецтву, робить його більш шляхетним та навіть "живим". Хоча, на нашу думку, сприймання сучасних напрямів у мистецтві залишається неоднозначним і дискусійним. Наприклад, з огляду на тему нашого дослідження, не сприймають таке мистецтво молодші школярі (99%) або ставляться до нього з посмішкою (67%).

Ми погоджуємося з точкою зору іспанського філософа Хосе Ортегі-і-Гассета на теорію "чистого мистецтва". У своїй роботі "Дегуманізація мистецтв" (1925 р.) він пояснює виникнення у мистецтві різних напрямків ставленням художника до існуючих традицій і до реальності. У мистецтві неможливо недооцінити вплив минулого на майбутнє, вважає філософ, і тому на сприйняття справжнього художника завжди впливає мистецтво, яке вже існує, тобто художня традиція завжди виступає посередником між світом і художником. Художник ніколи не залишається зі світом наодинці. А художник нового стилю у мистецтві заперечує традиційні стилі. "Під маскою любові до чистого мистецтва ховається пересиченість мистецтвом, ненависть до мистецтва", – робить безжалюсний висновок Ортега-і-Гассет [7: 251]. Такий художник замість того, щоб наблизитися до реальності, іде проти неї. Він ставить за мету "зухвало деформувати реальність, розбити її людський аспект, дегуманізувати її". Філософ негативно ставиться до існування чистого мистецтва саме тому, що людський зміст такого мистецтва майже непомітний. Отже, таке мистецтво може сприймати тільки той, хто володіє хистом художнього сприйняття. Але це буде мистецтво для художників, а не для нас; це буде "мистецтво касти, а не демоса". І тому нам імпонує гасло Ортегі-і-Гассета: "Якщо нове мистецтво зрозуміле не всім, це значить, що його засоби не є загальнолюдськими". (Порівняємо з протилежною думкою В.С. Біблера, що сучасне мистецтво "геніально провокує на конструктивне співавторство тих, хто його сприймає"). Отже, наголошує філософ, сучасне мистецтво втрачає свій важливий людський зміст. Попередні епохи і стилі в мистецтві розглядали мистецтво у зв'язку з різним філософським, релігійним або політичним рухом. Мистецтво було настільки важливе, як і саме життя. Проте сучасність бачить у мистецтві тільки вигадку та гру. Колись художники виявляли глибокий інтерес до реального світу та життя людини, зараз – "захопленість людським змістом стала в принципі несумісною з естетичною насолодою як такою. Це значить поступове звільнення від людського, занадто людського елемента, який панував у творчості романтиків і натуралістів".

Проте необхідно розглянути також інший погляд на культуру в цілому і мистецтво зокрема видатного російського філософа В.С. Біблера, який оптимістично стверджує: "...соціальні, духовні та історичні потрясіння кінця ХХ століття можна зрозуміти як зміщення епіцентру всього людського буття до полюсу культури" [8: 3]. Феноменом культури ХХ століття, В.С. Біблер називає, зрушення культури у центр людського буття, пронизування нею всіх визначних подій життя і свідомості людей нашого століття. Науковець започатковує поняття "діалогу культур", стверджуючи, що цивілізації існують тільки в діалозі культур, у точці часу їх взаємопородження. У переддень ХХІ століття (роботу "Від науковчення – до логіки культури" було написано у 1990 році) європейська культура зосереджується як якась "багатомісна множина" різних форм розуміння. "Європейський розум є діалог (спілкування) "розуму ейдетичного" (античність), – "розуму причащаючого" (середні віки), – "розуму пізнаючого" (Новий час) і – виникаючого у ХХ столітті особливого строю розуміння – розуму, який намагається зрозуміти культуру (у її загальних онтологічних пропонуваннях)". Отже, культура як діалог логік, як діалог культур виступає як сенс людського буття. Сам діалог філософ трактує як неподільний початок мислення. Формою діалогічного (осмисленого) буття людини є твір мистецтва, тому що в творі моє "я" існує відокремлено від мене, повністю здійснюється тільки в погляді, у вухах, у свідомості, в мисленні, "у насущному бутті". "Діалогічність мого "я" і мого – в культурі породженого – іншого "я" – це і є свідомо (та, що має сенс) форма мого буття. Буття в культурі. Буття в творі". Саме художник винаходить нову естетичну дійсність.

Таким чином, ми вважаємо, що творам мистецтва відводиться важливе місце у формуванні естетичного світосприймання. У свою чергу, ключовим моментом формування естетичного світосприймання особистості ми вважаємо теорію діалогового спілкування як одну з найпоширеніших у наш час серед філософських теорій.

Організація вузівського навчання на основі діалогу є, на нашу думку, вирішальною умовою успішного здійснення спільної творчості викладача та студента і стає характерною ознакою нового педагогічного мислення. У сучасній формі діалогового спілкування зіштовхуються два типи мислення, дві різні логіки таким чином, що вони не доходять до єдиної істини, проблема їх взаємовідноин не вирішується до кінця. Ця проблема і є найважливішим фактором, який розвиває процес пізнання світу, стверджує В. Біблер.

Цікавою, на нашу думку, є ідея щодо організації мистецького спілкування студентів, "можливостей перенесення способів взаємодії з художніми образами в галузь міжособистісного діалогу", бо важливою рисою педагогічної майстерності є культура спілкування, "мистецтво душевного контакту". Ще К.Д. Ушинський говорив, що на виховання особистості можна діяти тільки особистістю. А необхідні для цього якості, такі, як чуйність, відвертість, уміння радіти життю і спілкуванню з дітьми, розвиваються під впливом мистецтва, що за своєю природою є діалогом, який ведуть не тільки реальні суб'єкти, а й художні образи.

Ми поділяємо точку зору вченого А. Лотмана, який вважає мистецтво засобом естетизації поведінки. Відбувається взаємозв'язок у вигляді дії: від суб'єкта до твору мистецтва і, навпаки, від твору мистецтва до суб'єкта. Для того, щоб мистецькі твори включилися у діалог, "заговорили", необхідно у культурологічній підготовці майбутніх учителів приділити увагу формуванню естетичного сприймання, тобто навчити студентів

правильно сприймати твір мистецтва і донести це вміння до дітей. На жаль, у педагогічній практиці майже не реалізуються можливості впливу мистецьких творів на особистість, на всі сфери її життєдіяльності, тобто майбутній учитель часто виявляється не готовим до організації ціннісно-змістовної суб'єкт-об'єктної взаємодії дитини зі світом мистецтва.

Таким чином, можна зробити висновок, що одним з напрямків формування естетичного світосприймання особистості є сприймання та оцінювання творів сучасного мистецтва. В свою чергу це приводить до підвищення рівня загальної культури, формування у майбутніх вчителів світоглядної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Хобта І.П., Шевчук С.Ф. Громадянське суспільство як умова самореалізації творчих сил особи // Духовна культура особистості в контексті розвитку громадянського суспільства. – К. – Житомир, 2005, – С. 12.
2. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах України // Шкільний світ. – 2002. – №9. – С. 9.
3. Кондратенко Г.П. Формування у підлітків естетичного світосприймання навколишнього середовища у процесі вивчення природничих дисциплін: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07. – К., 2005. – 20 с.
4. Зись А. Я. Философское мышление и художественное творчество. – М.: Искусство, 1987. – 255 с.
5. Сидорина Т. Ю. Философия кризиса: Учебн. пособие. – М.: Флинта-Наука, 2003. – 456 с.
6. Личкова В. Естетичні ідеї Канта в проекції на мистецтво авангарду // Філософська думка. – 2004. – №5– 160 с.
7. Ортега-и-Гассет Хосе. Эстетика. Философия культуры /Вст. ст. Г.М. Фридендера; Сост. В.Е. Багно. – М.: Искусство, 1991. – 588 с.
8. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры. – М.: Из-во "Политической литературы", 1991. – 760 с.
9. Рудницька О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін. – К., 1998. – 251 с

Матеріал надійшов до редакції 19.09. 2005 р.

Шмелёва Т.В. Воздействие искусства на эстетическое мировосприятие будущих учителей.

В статье анализируется проблема влияния искусства на формирование эстетического мировосприятия будущих учителей в контексте современных философских мыслей. Автором исследуется взаимосвязь исторической эпохи и искусства XX – XXI столетия.

Shmelyova T.V. The Influence of Art on the Aesthetic World Outlook of Prospective Teachers

The article analyzes the influence of art on the aesthetic world outlook of prospective teachers in the light of modern philosophical thinking. Investigated also is the correlation of the historical epoch and the art of XX – XXI centuries.